

בכל לבבכם

"לאהבה את ה' א-להיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" (יא, יג). הציווי "בכל נפשכם" חוזר כאן בפרשתנו, בלשון רבים, על הופעתו בפרשה הקודמת "בכל לבבך". ביטוי זה התפרש במהלך הדורות באופנים רבים כבר מבית מדרשם של התנאים, בפירוש אשר פותח הרבה במקורות היהדות: "בכל לבבך – בשני יצריך".

הלב איננו מציין כאן איבר ביולוגי, אלא מתאר את עולמו הפנימי של האדם. בעולמנו זה, פועלים שני כוחות, כשכל אחד מהם מיוצג על ידי אות בי"ת. מכאן המילה 'לבבי'. אלה הם שני היצרים, אותם נוהגים אנו לכנות 'יצר הטוב' ו'יצר הרע'. אך, האמנם כינויים אלה מתארים אותם נכונה? או שמא עלינו לחזור ולדון בפסיכולוגיה האנושית, תוך ניסיון להבין את סודותיהן של שני הביי"תים. לשאלה זאת רוצה אני להקדיש את הרהורי כאן.

הנפש והמוסך

כשאנו דנים בהתנהגות האנושית עלינו להבחין בין שני ממדים שונים. כמי שנהג במכוניות ישנות במשך עשרות שנים, אשתמש בדוגמה פשוטה שתמחיש את הדברים. אדם מגיע למוסך כדי לתקן את מכוניתו. המכונית תוקנה. בעל המכונית נכנס למשרד, מקבל את החשבוון, משלם, ואז שומעים אנו אותו שואל את המוסכניק: "לאן אני צריך עכשיו לנסוע?" תיקון המכונית, והידע שבבסיסו, אינו קובע את יעדי הנסיעה. כך לגבנו. אנו חייבים להבין איך אנו פועלים, את המנגנונים שאנו מפעילים או שמפעילים אותנו. זוהי תפקידה של הפסיכולוגיה. היא, המוסכניק של הנפש, המתקנת ו"משדרגת" את הפעילות האנושית, אך אין לה סמכות לקבוע את מפת הדרכים ואת כיוון חיינו: זאת כבר שאלה פילוסופית, דתית ומוסרית. ומה אם המוסכניק יגיד לי שהדרכים שאני נוהג בהם מזיקים למכונית, אך הלוא הן מובילות לביתי. שם אני מתגורר, וזאת כבר לא רק בעיה פסיכולוגית.

אכן, המוסר, הדת, התבונה, ואם תתעקשו הפילוסופיה, הם אשר צריכים לקבוע את מטרות חיינו. הפסיכולוגיה חיונית בזה שהיא מצביעה על מה שמפריע לנו בדרך, היצר הרע ותכסיסיו. הוא אינו בא לידי ביטוי רק בהסתה לעבור על עשרת הדברות, להסתכסך עם הקב"ה, או להרע לאחר. כבר אמר רבי אלעזר הקפר (אבות ד, כא): "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם". היצר הרע הוא לא רק מי שמכוון אותנו להרע לאחרים, אלא גם מי שחורש רעות נגדנו, שופט אותנו ללא רחם וללא צדק, נהנה מסדיזם שהוא מפנה נגדנו, סדיזם ההופך להיות המזוכיזם שלנו. זהו היצר המביא עלינו 'עצלות ועצבות', המונח החסידי לדיכאון. היצר הרע

שבתוכנו, הוא גם מי שמפריע לנו בחיים עם הזולת ומביא אותנו להשליך על השני את הפחדים ואת השנאות שלנו. כפי שלימדה אותי אשתי הפסיכולוגית, הוא אף המביא את הזוג לשחזר את בעיות הוריהם בזוגיות שלהם, ומתוך כך להפריע ואף להרוס את עולמים האינטימי.

היהדות חייבת להקשיב לפסיכולוגיה בבילוש אחרי מלכודות אלו, שטומן בדרכנו היצר הרע. אולם, מהפרספקטיבה של המחשבה היהודית, עלינו לשאול את הפסיכולוגיה שאלה אחרת: "אמנם כן, יש יצר הרע, האם יש גם יצר טוב?" האם נגד היצר הרע נלחמת רק התבונה, החוק המשתלט עלינו מבחוץ, אשר, כאדם היושב על יד הנהג, תופס מאתנו את ההגה ומפנה אותו לכיוון שהוא מכתוב? או שמא, יש בנו גם רגשות טובים? האם העימות היחידי הוא בין תורה ליצר, או שמא יש באדם בתוכו ובפנימיותו יסוד שהוא טוב, רגשות המאצילים על האדם כוחות בריאים ומבריאיים? האמנם ישנם ניצוצות טוב השוכנים בתוך האדם, או שמא האדם הוא רק קוף ערום שצריך להתמודד עם החוק והמוסר? האם בתוכנו לבב עם שתי ביי"תים, או רק לב, כאשר הבי"ת הזאת היא בעצם היצר הרע. האמונה שיש גם "יצר טוב", הדריכה פסיכולוגיים רבים כמו וויקטור פרנקל, אברהם מאסלאו, הומניסטים ופוסט-פרוידיאניים. האמונה בקיומו של יצר טוב, ובכוחות הגדילה וההבראה שבו, נטועה במרכז ההגות היהודית.

שני ביי"תים לפנינו, אך מה משמעות המצווה לעבוד את הקב"ה בשני הבי"תים, בשני היצרים? התפיסה הפשוטה גורסת שהיצר הרע מצוי כדי שיתנגדו לו וינצחו אותו. אבל יש הבנה אחרת, המלמדת אותנו שניתן להעלות את היצר הרע, כי גם הוא חלק חשוב ממני. יש כאן מאבק בין שתי תפיסות של היצר הרע. נבין זאת בעזרת דוגמה. תיאוריה פסיכולוגית אחת ראתה את מקור הסקרנות המדעית של המדען, ביצר המציצנות האסור. המדען עידן, כמנגנון הגנה, את היצר הזה והחליף את חור המנעול במיקרוסקופ ובטלסקופ. הוא תיעל את האנרגיה האינפנטילית האסורה, שבו למטרות אלה. זאת בעיני דוגמה נפלאה. הפרט הזה מלמד על הכלל כולו. לפי תפיסה זאת נולדנו מציצנים, אגואיסטים ובדאים, כשבוץ ואבק שוכנים בתוכנו, ואנו בדלית ברירה, מפני לחץ החינוך והחברה, מוכרחים לדחות את תשוקותינו ודחפנו שבשורש נפשנו, ולכלל היותר לעדן אותם. לחסידות הייתה דרך אחרת. היא דברה על 'מידות נפולות'. אם לתרגם את עמדתה, נאמר שיש בנו מעין תוכנית גדילה נטועה בתוכנו, המובילה אותנו מחור המנעול למיקרוסקופ ולטלסקופ. זאת מעין תוכנה שקיבלנו עם המחשב, לא תוצאה של הכתבה וכפייה תרבותית. איך היה אומר מורי הגדול פרופ' שושני ז"ל, בצטטו את המקורות: 'ראשית חכמה – פליאה'. "היצר הרע" של המציצנות אינו אלא שלב ראשון, נמוך, "נפול" של "היצר הטוב", של הפליאה והסקרנות שהוענק לנו, בני אדם, כדי שנלמד ונחקור את העולם. הביצה קדמה לאפרוח, מפני שבתוכה ישנה כבר התכלית כולה, המדען קדם לילד. במצבנו האינפנטילי אנחנו מקדישים את הסקרנות לדברי הבל או למטרות "בעייתיות". כמו כל אחד מהכשרים שלנו גם הסקרנות חייבת להתפתח. תוכניות "המציאות" בטלביזיה מנסים להחזיר אותנו למצב של המציצנות האינפנטילית. למה עלבון לאינטליגנציה זאת, כשניתן לסייר באינסוף הקוסמי

החיצוני, באינסוף הנפש האנושית הפנימית ובאינסוף התורה על האתיקה והדתיות שבה. לכך נוצרנו.

פולחן המוות

פרופ' אליענה אמדו לוי-ולנסי, פסיכואנליטיקאית שהקדישה מחקרים רבים ליחסים בין יהדות ופסיכולוגיה, דנה בפנים נוספות של היצר הרע, המוות, הוא ה'טנטוס' שפרויד הוסיף ל'ארוס' בעקבות מלחמת העולם הראשונה. יצר זה, המתבטא בחיפוש הרפתקני של המוות ומשחק אתו, נוכח באלילות, בנצרות ובעולם המודרני. אך אמדו-לוי טענה שיצר זה מושפע באופן מכריע מהתרבות, ומכאן ההתנגשות החזיתית שבינו לבין המצווה היהודית הבסיסית: 'ובחרת בחיים'.

אמרנו לעיל, שרעיון ה'בכל לבבך' השתנה בפרשתנו, הוא פונה עתה לא אל היחיד אלא אל הציבור. כך פירש רש"י: "אזהרה ליחיד אזהרה לציבור". אולם לא כל הציבורים התחילו להבין את הצורך ל"העלות" את היצר הרע. כך למשל, רואים אנו את השתלטות המשחק עם המוות באיסלאם. צעירים נשלחים והולכים למות, כדי לזכות בעולם הבא, שבצורה אירונית, דומה למדי לעולם הזה, החומרני, של המערב, כנגדו הם נלחמים. ואנו? כדאי לנו לנו לקרוא את סיום דבריה של לוי-ולנסי. באהבתה לעמה, הדגישה אמדו לוי-ולנסי שאנו חייבים להיזהר ולהישמר מיצר רע נוסף, תסביך המסית במיוחד את העם היהודי, החושב ש"להיות אובייקטיבי – זה לקבל את הסובייקטיביות של האויב".